

ПАЛАЦ НАЦІЙ • 1211 ЖЕНЕВА 10, ШВЕЙЦАРІЯ

Повноваження Незалежного експерта з питань сприяння демократичному та справедливому міжнародному порядку; Спеціального доповідача з питань сприяння та захисту права на свободу думки та вираження поглядів; Спеціального доповідача з питань права на свободу мирних зібрань та об'єднань; Спеціального доповідача з питань незалежності суддів та адвокатів; Спеціального доповідача з питань меншин; Спеціального доповідача з питань свободи релігії чи переконань та Спеціального доповідача з питань сприяння та захисту прав людини та основоположних свобод у боротьбі з тероризмом

Посилання: AL UKR 1/2025

(Будь ласка, використовуйте це посилання у своїй відповіді)

14 травня 2025 року

Ваша Високоповажність,

Маємо честь звернутися до Вас у якості Незалежного експерта з питань сприяння демократичному та справедливому міжнародному порядку; Спеціального доповідача з питань сприяння та захисту права на свободу думки та вираження поглядів; Спеціального доповідача з питань права на свободу мирних зібрань та об'єднань; Спеціального доповідача з питань незалежності суддів та адвокатів; Спеціального доповідача з питань меншин; Спеціального доповідача з питань свободи релігії чи переконань та Спеціального доповідача з питань сприяння та захисту прав людини та основоположних свобод у боротьбі з тероризмом, відповідно до резолюцій Ради з прав людини 57/7, 52/9, 50/17, 53/12, 52/5, 49/5 та 58/14.

У зв'язку з цим ми хотіли б довести до відома Уряду Вашої Високоповажності інформацію, яку ми отримали щодо ймовірних переслідувань та дискримінації членів Української Православної Церкви (УПЦ).

Згідно з отриманою інформацією:

Повідомляється, що УПЦ зазнавала дискримінації щодо релігійних громад, включаючи кримінальне переслідування її духовенства, віруючих та осіб, які намагаються документувати, повідомляти про них або юридично захищати їх. Ці звинувачення викликають серйозне занепокоєння щодо прав на свободу релігії або переконань, мирних зібрань та свободи об'єднань, заборони на свавільні затримання та права на свободу вираження поглядів для журналістів та правозахисників, які намагалися привернути увагу громадськості до цих питань.

Заявлені практики включають, але не обмежуються, організованими або схваленими державою виселеннями духовенства та парафіян УПЦ з їхніх

церков, монастирів та інших релігійних об'єктів; а також переслідуванням священнослужителів відповідно до широко визначених положень про національну безпеку або боротьбу з екстремізмом. Ми також отримали повідомлення, які вказують на те, що це придушення поширюється на адвокатів, які представляють цільове духовенство, журналістів, які розслідують вилучення церковного майна, та правозахисників, які публічно засуджують обмежувальне законодавство. У деяких випадках представники цих груп, як повідомляється, зазнавали залякувань, домашнього арешту, тривалого досудового утримання або позбавлення громадянства.

1. Примусовий розпуск релігійних громад та законодавчі заходи.

20 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила *Закон про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій*. Цей закон, як повідомляється, накладає заборони на релігійні утворення, які вважаються пов'язаними — канонічно, адміністративно чи духовно — з іноземними релігійними центрами, розташованими в країнах, визначених як «держави-агресори». Класифікуючи канонічні або історичні зв'язки з Російською православною церквою (РПЦ) як загрозу національній безпеці, закон нібито забезпечує правову основу для розпуску або заборони тисяч парафій Української православної церкви (УПЦ).

Повідомляється, що традиційні богослужіння були порушені або розформовані, а парафіянам повідомляли, що їхня подальша приналежність до РПЦ робить їх непридатними для законного функціонування. У деяких випадках влада нібито наполягала на перереєстрації в державній релігійній організації, фактично тиснучи або змушуючи парафії приєднуватися до Православної церкви України (ПЦУ) або інших конфесій, визнаних урядом.

Загалом, масштабний характер цієї практики викликає занепокоєння щодо систематичної кампанії з ліквідації або примусового перенаправлення релігійного життя громад УПЦ. Хоча представники уряду, як кажуть, виправдовують ці дії міркуваннями національної безпеки, ті, кого торкнувся закон, стверджують, що критерії «приналежності до держави-агресора» застосовуються недостатньо чітко. Вони також повідомляють, що не існує жодного суттєвого винятку для парафій, які заперечують політичну діяльність або іноземний контроль, що призводить до фактичної вимоги або відмежуватися від УПЦ, або зіткнутися з розпуском, виселенням та потенційною кримінальною відповідальністю за продовження релігійних зібрань під назвою УПЦ.

2. Арешти та кримінальне переслідування духовенства та вірян.

Згідно з отриманою інформацією, стверджується, що кількох високопоставлених священників, священиків та ченців Української Православної Церкви (УПЦ) було заарештовано або застосовано обмежувальні заходи за такими звинуваченнями, як «виправдання агресії», «розпалювання релігійної ненависті» або ширші

порушення національної безпеки. Наступні випадки були виділені як такі, **що викликають особливе занепокоєння**:

i. Митрополит Черкаський і Канівський Феодосій (Снігірєв).

Стверджується, що з листопада 2022 року митрополит Феодосій зіткнувся з численними кримінальними провадженнями, порушеними Службою безпеки України (СБУ) за статтями 436-2 («виправдання агресії») та 161 («порушення рівноправності громадян») Кримінального кодексу України. Ці звинувачення нібито пов'язані з його публічним захистом канонічної незалежності УПЦ та його відмовою визнати державну Православну церкву України (ПЦУ). 17 жовтня 2024 року під час того, що описується як силове захоплення Михайлівського собору у Черкасах він, як повідомляється, отримав важку травму голови після побиття невідомими нападниками, тоді як влада згодом посилила звинувачення проти нього, замість того, щоб переслідувати ймовірних винних у насильстві.

ii. Митрополит Павло (Лебідь), настоятель Києво-Печерської лаври.

Стверджується, що 1 квітня 2023 року митрополиту Павлу було висунуто звинувачення за статтями 161 та 436-2 у «розпалюванні релігійної ненависті» та «виправданні агресії», нібито на основі проповідей та приватних заяв на підтримку традиційних зв'язків УПЦ з Російською православною церквою. Спочатку його помістили під цілодобовий домашній арешт, але згодом ув'язнили, згодом суд призначив високу заставу, нібито сплачену вірянами УПЦ. Після звільнення під заставу його знову помістили під домашній арешт, що фактично перешкодило йому відвідувати церковні служби або виконувати чернечі обов'язки в Києво-Печерській лаврі.

iii. Митрополит Арсеній (Яковенко), настоятель Святогірської лаври.

Повідомляється, що 24 квітня 2024 року майже 200 співробітників СБУ здійснили рейд до Святогірської лаври, заарештувавши митрополита Арсенія за статтею 114-2 («розголошення військових позицій»). Підставою для заарешту нібито була проповідь, в якій він просив парафіян молитися за паломників, які стикаються з труднощами на військових блокпостах, що обвинувачення кваліфікувало як підриг державної безпеки. Митрополит Арсеній з того часу залишається під вартою, йому неодноразово відмовляли у звільненні під заставу, незважаючи на важкий стан здоров'я та недостатність будь-яких прямих доказів, що пов'язують його релігійні висловлювання з кримінальними правопорушеннями.

iv. Митрополит Лонгін (Михайло Жар) Банченський.

Відомий своєю гуманітарною діяльністю, у тому числі усиновленням понад 500 сиріт, митрополит Лонгін був звинувачений за статтею 161 у

«розпалюванні релігійної ворожнечі» після проповідей, які оцінювали УПЦ як канонічно легітимну та критикували визнання ПЦУ, висловлюючи занепокоєння щодо примусових заходів та переслідувань, які застосовуються у відповідь на критику.

v. Отець Євген Кошельник.

24 грудня 2024 року Калинівський районний суд Вінницької області засудив отця Кошельника до п'яти років позбавлення волі за статтею 436-2, трактуючи продовження використання ним старослов'янської літургійної мови та канонічних посилань на Московський Патріархат як «прославляння агресії». Прокурори стверджували, що ці літургійні практики свідчать про «проросійську позицію», перетворюючи звичайні релігійні висловлювання на підставу для кримінальної відповідальності. Повідомляється, що судові документи трактують його продовження використання старослов'янської літургійної мови та посилань на Московський Патріархат як доказ «прославляння агресії» або «проросійських поглядів», а не справжнє підбурювання до насильства.

У всіх цих випадках, як повідомляється, затримані перебували під тривалим досудовим утриманням під вартою або обмежувальними заходами домашнього арешту, часто їм відмовляли у звільненні під заставу та проводили закриті слухання. ***У деяких випадках суди, схоже, покладаються на лінгвістичну «експертизу», стверджуючи про «проросійські симпатії», а не на конкретні докази злочинного наміру. Характер звинувачень – і, як повідомляється, мінімальна фактологічна основа, окрім богословських дискусій, проповідей чи літургійних практик – свідчать про те, що кримінальне право може бути застосоване для обмеження впливу УПЦ та тих, хто продовжує сповідувати свою віру, пов'язану з Російською Православною Церквою.***

3. Конфіскація церковного майна.

Згідно з отриманою інформацією, стверджується, що в багатьох регіонах України собори, монастирі та парафіяльні будівлі УПЦ зазнали примусового захоплення державою, часто шляхом адміністративних указів або рішень місцевих судів. Особливо відзначені такі приклади:

i. Михайлівський собор у Черкасах.

17 жовтня 2024 року повідомляється, що приблизно сто озброєних осіб силою увійшли та захопили цей собор УПЦ, нібито діючи за мовчазної або явної державної підтримки. За словами свідків, духовенство та віряни, які намагалися чинити опір, були фізично вигнані та піддані застосуванню сльозогінного газу, що призвело до травм кількох осіб. Правоохоронці, які

були присутні в той час, як повідомляється, не втрутилися, і згодом деяких вірян УПЦ, які захищали собор, звинуватили у хуліганстві.

ii. **Єлецький монастир у Чернігові.**

Далі стверджується, що місцева влада порушила судове провадження щодо припинення прав УПЦ на використання Єлецького монастиря, зрештою ухваливши рішення на користь передачі майна альтернативній державній або пов'язаній з ПЦУ організації. Парафіяни УПЦ, які зверталися до суду за цим захопленням, як повідомляється, зіткнулися зі значними процесуальними перешкодами, їхні апеляції були відхилені або затягнуті, що обмежувало їхні засоби правового захисту.

iii. **Інші місця.**

У звітах також згадуються випадки, коли муніципальні або регіональні ради скасовували давні договори оренди землі, що належали громадам УПЦ, нібито відповідно до нещодавно прийнятих або розширених правових положень, спрямованих проти організацій, які вважаються пов'язаними з «державами-агресорами».

У цих та подібних епізодах стверджується, що представникам УПЦ постійно відмовляли в можливості надати контрдокази або оскаржити експропріацію їхнього релігійного майна в рамках справедливого судового процесу. Деякі спостерігачі стверджують, що місцеві чиновники публічно обгрунтували ці вилучення як необхідний «перерозподіл» церковного майна державним або «патріотичним» релігійним організаціям, **що викликає занепокоєння, зокрема тим, що конфіскації можуть бути спрямовані на знищення присутності УПЦ у ключових історичних або символічних місцях.**

4. Вплив на журналістів, адвокатів та правозахисників.

Згідно з отриманою інформацією, стверджується, що особи, які повідомляли про заходи, що вживаються проти УПЦ, або юридично оскаржували ці заходи – журналісти, які розслідували примусове закриття релігійних об'єктів, адвокати, що представляють духовенство УПЦ, та правозахисники, які оприлюднюють ймовірні порушення, – також стикалися з переслідуваннями та переслідуванням за аналогічними правовими положеннями. Наступні випадки були названі особливо показовими:

i. **Журналіст Дмитро Скворцов.**

Стверджується, що пана Скворцова свавільно утримували під вартою приблизно 23 місяці за звинуваченням у «державній зраді», нібито пов'язаним з його опублікованими статтями, що документували переслідування УПЦ та критикували певні дії уряду щодо релігійних

установ. Згідно з повідомленнями, термін його утримання під вартою неодноразово продовжувався без суттєвого судового перегляду, протягом якого він перебував у тому, що описується як суворі умови. Хоча врешті-решт його було звільнено під заставу в жовтні 2024 року, він залишається об'єктом судового розгляду, і йому нібито загрожує 15-річний термін ув'язнення.

ii. Адвокат з прав людини Світлана Новицька.

Далі стверджується, що 29 лютого 2024 року пані Новицьку було заарештовано за звинуваченнями у «державній зраді», «розпалюванні релігійної ненависті» та «виправданні агресії» за статтями 111, 161 та 436-2 Кримінального кодексу України. Джерела вказують на те, що її судове переслідування відбулося після її юридичного захисту духовенства УПЦ, а також її публічної діяльності на міжнародних форумах, включаючи конференції ОБСЄ, де вона, як повідомляється, висвітлювала примусовий розпуск громад УПЦ та нібито криміналізацію інакомислення в богословських поглядах. Спостерігачі стверджують, що її утримували під вартою без права на заставу у Львівській виправній установі № 19. Висловлювалися занепокоєння, що її арешт може бути спрямований на те, щоб відбити бажання інших юристів захищати духовенство УПЦ або ставити під сумнів дії держави.

iii. Інші правозахисники та засоби масової інформації.

Стверджується, що деяких інших журналістів, блогерів та активістів, які публікували контент, що критикує підхід держави до УПЦ, було названо такими, що пропагують «російський вплив» або «ідеологію «Русского мира». У деяких випадках ці особи, як повідомляється, отримували погрози або підпали під нагляд, тоді як інші зіткнулися з юридичною перевіркою відповідно до нечітко сформульованих законів про національну безпеку або боротьбу з екстремізмом.

Кажуть, що така практика створює негативний вплив на публічний дискурс, перешкоджаючи відкритому обговоренню державного релігійного втручання.

5. Використання нечітких ідеологічних категорій.

Згідно з отриманою інформацією, стверджується, що українська влада часто використовувала ідеологію «Русского мира» або канонічні зв'язки з Російською православною церквою (РПЦ) як підставу для придушення УПЦ та осіб, які документують або захищають її діяльність. Спостерігачі стверджують, що богословські розбіжності, включаючи відмову УПЦ визнати новостворені релігійні утворення, класифікувалися як звинувачення, пов'язані з конфліктом, що є надмірно широким застосуванням положень про національну безпеку або боротьбу з екстремізмом.

Далі стверджується, що ці нечіткі ідеологічні класифікації дозволяють застосовувати кримінальні або адміністративні санкції виключно на основі історичної приналежності або доктринальної позиції певної релігійної громади. **На практиці, духовенство, віруючі УПЦ або пов'язані з ними особи, як повідомляється, стикалися з переслідуванням не за явні заклики до насильства, а за посилення в проповідях на традиційну літургійну мову, заклики до канонічної єдності або висловлення незгоди з підтримуваними державою православними юрисдикціями.**

Хоча ми не бажаємо заздалегідь оцінювати точність цих звинувачень, **ми висловлюємо стурбованість тим, що вищезазначені дії, якщо вони будуть підтвержені, можуть суперечити зобов'язанням України** згідно з міжнародним правом у сфері прав людини, включаючи Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), ратифікований Україною 12 листопада 1973 року. Зокрема, ці звинувачення викликають питання щодо статті 18 МПГПП, яка захищає свободу релігії чи переконань та забороняє примус, який би обмежував свободу мати або приймати релігію чи переконання за власним вибором; статті 9, яка забороняє свавільний арешт або затримання; статті 14, яка охоплює гарантії справедливого судочинства; статті 19, яка гарантує свободу вираження поглядів; та статей 2 та 26, які стверджують недискримінацію у здійсненні всіх прав.

Ми також розуміємо, **що нинішній збройний конфлікт може вимагати надзвичайних заходів**, пов'язаних з національними інтересами, для яких МПГПП дозволяє відступи від захисту прав людини. **Однак право на свободу релігії чи переконань залишається невідступним за жодних обставин.** Крім того, відповідно до МПГПП, у статті 18(3) **не передбачено жодних обмежень, заснованих на «національній безпеці».** Комітет ООН з прав людини у своєму загальному коментарі № 22 зазначив, що обмеження не допускаються з підстав, не зазначених у статті 18(3), навіть якщо вони були б дозволені як обмеження інших прав, захищених Пактом, таких як національна безпека.

Ми також стурбовані заявами про переслідування окремих осіб, включаючи священнослужителів, журналістів, правозахисників, відповідно до широко визначеного законодавства про національну безпеку або боротьбу з екстремізмом. Раніше ми висловлювали стурбованість негативним впливом використання законодавства про боротьбу з екстремізмом у контексті свободи думки, совісті та релігійних переконань (A/73/362, пункти 13-14), зокрема українською владою (UKR 3/2020). Ми нагадуємо, що, за словами Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини та основоположних свобод у боротьбі з тероризмом, «термін «екстремізм» не має жодної сили в обов'язкових міжнародно-правових стандартах та, коли вони діють як

кримінально-правова категорія, є несумісними з принципом правової визначеності; таким чином, це per se несумісне зі здійсненням певних основоположних прав людини» (A/HRC/43/46, пункт 14).

Ми також звертаємо увагу на інші відповідні міжнародні стандарти, включаючи Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань, **а також судову практику згідно з Європейською конвенцією з прав людини, учасницею якої є Україна.**

У зв'язку з вищезазначеними фактами та занепокоєннями, будь ласка, зверніться до Додатка про посилання на міжнародне право прав людини, що додається до цього листа, в якому посилаються на міжнародні документи та стандарти з прав людини, що стосуються цих звинувачень.

Оскільки ми, згідно з мандатами, наданими нам Радою з прав людини, несемо відповідальність за прояснення всіх випадків, доведених до нашого відома, ми були б вдячні за ваші зауваження щодо наступних питань:

1. Будь ласка, надайте будь-яку додаткову інформацію та/або коментарі щодо звинувачень у тому, що громади та духовенство УПЦ були насильно розпущені, виселені або переслідувані.
2. Будь ласка, поясніть, як Уряд Вашої Високоповажності забезпечує, щоб обмеження, накладені на УПЦ, відповідали вимогам законності, необхідності та пропорційності **та не призводять до дискримінації будь-якої конкретної релігії чи конфесії переконань.**
3. Будь ласка, уточніть правову та доказову основу для переслідування духовенства або вірян УПЦ за звинуваченнями, пов'язаними з «підбурюванням», «виправданням агресії», ідеологією «Русского мира» або згідно з положеннями про боротьбу з екстремізмом, особливо **коли ймовірна поведінка, як видається, включає мирні релігійні висловлювання або канонічні зв'язки.** Будь ласка, вкажіть, чи відповідають ці переслідування міжнародному праву та стандартам у галузі прав людини, включаючи свободу вираження поглядів та свободу релігії чи переконань, і як.
4. Будь ласка, вкажіть, які гарантії існують для забезпечення того, щоб особи, яким висунуто звинувачення, мали право на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 14 МПГПП, включаючи незалежність судової влади, доступ до юридичної допомоги та презумпцію невинуватості.
5. Будь ласка, детально опишіть будь-які процеси, за допомогою яких може бути повернуто конфісковане церковне майно або може бути витребувана компенсація, та чи доступний судовий захист для оскарження примусових

передач або закриття релігійних об'єктів УПЦ відповідно до права на ефективний засіб правового захисту згідно зі статтею 2 МПГПП.

6. Будь ласка, надайте інформацію про заходи, вжиті для захисту журналістів, адвокатів та правозахисників, які документують або оскаржують провадження, пов'язані з УПЦ. від судового переслідування, переслідування або незаконного арешту відповідно до статей 19, 21 та 22 МПГПП.

7. У випадках позбавлення громадянства або депортації ієрархів УПЦ, будь ласка, вкажіть фактичні та правові підстави, процедури, що застосовуються, та шляхи оскарження або перегляду таких рішень, особливо з огляду на зобов'язання за Конвенцією про скорочення безгромадянства 1961 року.

8. Насамкінець, будь ласка, вкажіть кроки, які вживає Уряд Вашої Високоповажності, щоб забезпечити, щоб воєнний стан або аналогічні надзвичайні заходи не обмежували надмірно свободу сповідувати свою релігію чи переконання, що залишається невідступним правом відповідно до статті 4(2) МПГПП.

Це повідомлення та будь-яка відповідь, отримана від Уряду Вашої Високоповажності, будуть оприлюднені через веб-сайт звітності про повідомлення протягом 60 днів. Вони також будуть згодом опубліковані у звичайному звіті, який буде представлений Раді з прав людини.

В очікуванні відповіді ми закликаємо вжити всіх необхідних тимчасових заходів для припинення ймовірних порушень та запобігання їх повторенню, а у випадку, якщо розслідування підтвердять або вкажуть на правильність звинувачень, забезпечити відповідальність будь-якої особи (осіб), відповідальної за ймовірні порушення.

Ми з повагою закликаємо Уряд Вашої Високоповажності вжити всіх необхідних тимчасових заходів для запобігання подальшим репресіям або шкоді проти духовенства, вірян УПЦ та тих, хто їх захищає, забезпечуючи повну повагу до прав на свободу релігії чи переконань, свободу вираження поглядів та належну правову процедуру. Ми також закликаємо Уряд Вашої Високоповажності встановити чіткі принципи, що виключають зловживання законодавством про національну безпеку чи боротьбу з екстремізмом для обмеження законної релігійної діяльності, відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Будь ласка, прийміть, Ваша Високоповажність, запевнення у нашій найвищій повазі.

Джордж Катругалос
Незалежний експерт з питань сприяння демократичному та
справедливому міжнародному порядку

Ірен Хан
Спеціальний доповідач з питань сприяння та захисту права на свободу
думки та її вираження

Джина Ромеро
Спеціальний доповідач з питань права на свободу мирних зібрань та
об'єднань

Маргарет Саттертвейт
Спеціальний доповідач з питань незалежності суддів та адвокатів

Ніколя Леврат
Спеціальний доповідач з питань меншин

Назіла Ганеа
Спеціальний доповідач з питань свободи релігії чи переконань

Бен Саул
Спеціальний доповідач з питань сприяння та захисту прав людини та
основоположних свобод у боротьбі з тероризмом

Додаток

Посилання на міжнародне право у сфері прав людини

Розглядаючи ймовірні системні порушення, скоєні проти Української Православної Церкви (УПЦ), її духовенства, віруючих, журналістів та правозахисників, необхідно враховувати основоположні положення міжнародного та регіонального права у сфері прав людини. Україна, як держава-учасниця Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), зобов'язана захищати релігійну свободу та свободу вираження поглядів, а також свободу мирних зібрань та об'єднань, захищати від дискримінації, забезпечувати належну правову процедуру та захищати осіб від свавільних затримань та незаконної експропріації. Однак отримана інформація свідчить про те, що уряд України, як повідомляється, розпочав кампанію релігійних переслідувань з боку держави, яка

суперечить цим правовим стандартам та вимагає термінового міжнародного контролю та втручання.

Згідно зі статтею 18 МПГПП та статтею 9 ЄКПЛ, кожна людина має право сповідувати релігійні переконання у богослужінні, обрядах, практиці та навчанні, як самостійно, так і спільно з іншими. Ці положення також встановлюють, що жодна держава не може примушувати окремих осіб чи релігійні громади до зміни своєї віри або приєднання до іншої релігійної організації. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у таких справах, як *Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova* (2001), наголосив, що держави не можуть втручатися в релігійні суперечки або примушувати релігійні громади змінювати свою духовну приналежність на основі політичних чи ідеологічних міркувань.

Стаття 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та стаття 5 Європейської конвенції з прав людини забороняють свавільні арешти та затримання, вимагаючи, щоб будь-яке позбавлення волі здійснювалося відповідно до чітких та прозорих правових процедур. Загальний коментар № 35 Комітету з прав людини додатково уточнює, що досудове утримання під вартою має залишатися винятковим заходом і не повинно слугувати механізмом політичних чи релігійних переслідувань (пункт 17). Ми нагадуємо Уряду Вашої Високоповажності, що відповідно до практики Робочої групи з питань свавільних затримань та загального коментаря № 35, арешт або затримання особи як покарання за законне здійснення прав, гарантованих МПГПП, включаючи свободу релігії або переконань, свободу вираження поглядів та свободу мирних зібрань та об'єднань, є свавільним.

Стаття 9(3) МПГПП стверджує, що досудове утримання під вартою повинно застосовуватися лише за виняткових обставин і має підлягати своєчасному судовому перегляду. У справі *Idalov v. Russia* (2012) ЄСПЛ (Європейський суд з прав людини) постановив, що багаторазове продовження терміну утримання під вартою на підставі нечітко сформульованих вимог національної безпеки порушує належну правову процедуру.

Принцип правової визначеності, закріплений у статті 15 МПГПП та статті 7 ЄКПЛ (Європейської конвенції з прав людини), гарантує від ретроактивних або нечітко визначених законів, які не уточнюють заборонену поведінку. ЄСПЛ послідовно постановляв у таких справах, як *Ilascu and Others v. Moldova and Russia* (2004), що політично мотивовані звинувачення, що призвели до утримання під вартою, порушують основні права на належну правову процедуру. Аналогічно, у справах *Kudrevičius v. Lithuania* (2015) та *Perinçek v. Switzerland* (2015) Суд підтвердив, **що ідеологічні чи історичні наративи, включаючи суперечливі, не можуть бути криміналізовані, якщо вони не є прямим підбурюванням до насильства.** Отже, використання Україною «Русского мира» як юридичного приводу для ліквідації УПЦ викликає питання щодо сумісності таких заходів із усталеною міжнародною судовою практикою у сфері прав людини.

Стаття 19 МПГПП гарантує право на свободу думки та право на свободу вираження поглядів, що включає право «шукати, отримувати та поширювати інформацію та ідеї будь-якого роду, усно, письмово чи друковано, у формі мистецтва або через будь-які інші засоби масової інформації». Це право застосовується як онлайн, так і оффлайн, захищає свободу преси як один з її основних елементів і включає не лише обмін інформацією, яка є сприятливою, але й такою, що може критикувати, шокувати чи образити.

У своєму загальному коментарі № 34 Комітет з прав людини заявив, що держави-учасниці МПГПП зобов'язані гарантувати право на свободу вираження поглядів, включаючи «політичні дискурси, коментарі щодо власних та суспільних справ, агітацію, обговорення прав людини, журналістику, культурне та художнє самовираження, викладання та релігійні дискурси» (CCPR/C/GC/34, пункт 11). Комітет заявив, що стаття 19 також охоплює право вільної преси та інших засобів масової інформації коментувати суспільні питання без цензури чи обмежень та інформувати громадську думку, а також відповідне право громадськості отримувати продукцію ЗМІ. Комітет також стверджував, що держави зобов'язані запровадити ефективні заходи для захисту від нападів, спрямованих на придушення тих, хто здійснює своє право на свободу вираження поглядів (пункт 23).

Будь-яке обмеження права на свободу вираження поглядів має бути сумісним з вимогами, викладеними у статті 19(3) МПГПП. Згідно з цими вимогами, обмеження повинні (i) бути передбачені законом; (ii) переслідувати одну з законних цілей обмеження, якими є повага до прав або репутації інших осіб та захист національної безпеки або громадського порядку (*ordre public*), або громадського здоров'я чи моралі; та (iii) бути необхідними та пропорційними для досягнення цих цілей. Держава несе тягар доведення того, що будь-які такі обмеження сумісні з Пактом, і обмеження повинні бути «найменш нав'язливим інструментом серед тих, які можуть досягти своєї захисної функції» (CCPR/C/GC/34, пункт 34). Ми нагадуємо, що будь-яке обмеження на вираження поглядів або інформацію, яке уряд намагається виправдати з міркувань національної безпеки, повинно мати справжню мету та очевидний ефект захисту законних інтересів національної безпеки (CCPR/C/GC/34).

Стаття 20(2) МПГПП передбачає, що будь-яка пропаганда національної, расової чи релігійної ненависті, **яка є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства, забороняється законом. Ця заборона має високий поріг, оскільки вимагає виконання трьох складових: а) пропаганда ненависті; б) пропаганда, яка є підбурюванням, та в) підбурювання, яке може призвести до дискримінації, ворожнечі чи насильства (A/67/357, пункт 43).**

У Рабатському плані дій щодо заборони пропаганди національної, расової чи релігійної ненависті, яка є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі чи насильства, ключові терміни визначені таким чином: «ненависть» та «ворожнеча» стосуються інтенсивних та ірраціональних емоцій осуду, ворожнечі та відрази до цільової групи; термін «пропаганда»

слід розуміти як такий, що вимагає наміру публічно пропагувати ненависть до цільової групи; а термін «підбурювання» стосується заяв про національну, расові чи релігійні групи, які створюють безпосередній ризик дискримінації, ворожнечі чи насильства щодо осіб, що належать до цих груп (A/HRC/22/17/Add.4, додаток, виноска 5).

У Рабатському плані дій визначено загалом шість факторів для визначення ступеня тяжкості, необхідного для криміналізації підбурювання (там само, пункт 29):

(a) «Соціальний та політичний контекст, що переважав на момент виголошення та поширення промови».

(b) Статус оратора, «зокрема, становище особи чи організації в контексті аудиторії, до якої спрямована промова».

(c) Намір, що означає, що «недбалість та безрозсудність не є достатніми для правопорушення згідно зі статтею 20 Пакту», яка передбачає, що просте поширення або обігу не є пропагандою чи підбурюванням.

(d) Зміст та форма промови, зокрема «ступінь, до якої промова була провокаційною та прямою, а також форма, стиль, характер використаних аргументів».

(e) Обсяг або охоплення мовленнєвого акту, наприклад, «масштаб та розмір його аудиторії», включаючи те, чи це була «окрема листівка чи трансляція в основних ЗМІ чи через Інтернет, частота, кількість та масштаб комунікацій, чи мала аудиторія засоби реагувати на підбурювання».

(f) Його ймовірність, включаючи неминучість, що означає, що «потрібно визначити певний ступінь ризику шкоди», зокрема шляхом визначення (судами, як це пропонується в Плані дій) «розумної ймовірності того, що промова успішно підштовхне до фактичних дій проти цільової групи».

Крім того, у Рабатському плані дій зазначається, що заборонене «підбурювання до ненависті» повинно стосуватися найсуворішої та найглибшої форми образу. Для оцінки тяжкості ненависті можливі елементи можуть включати жорстокість або намір заяви чи шкоди, що пропагується, частоту, кількість та масштаби комунікації» (A/HRC/22/17/Add.4, додаток, пункт 29). У доповіді Генеральній Асамблеї за 2018 рік Спеціальний доповідач з питань свободи релігії чи переконань закликав держави поширювати та впроваджувати «Рабатський план дій, Бейрутську декларацію про віру за права та Феський план дій, які містять перелік конкретних зобов'язань, а також низку практичних заходів для боротьби з пов'язаними з ними явищами підбурювання до релігійної ненависті, дискримінації та насильства» (A/73/362, пункт 79). Комітет ООН з прав людини також посилався на Рабатський план дій та Бейрутську декларацію у своєму загальному коментарі № 37, зазначивши, що участь у зібраннях, домінуюче послання яких підпадає під дію статті 20, повинна розглядатися відповідно до вимог щодо обмежень, викладених у статтях 19 та 21 (CCPR/C/GC/37, пункт 50 та виноска 60).

У справах *Osman v. United Kingdom* (1998) and *Kokkinakis v. Greece* (1993) ЄСПЛ постановив, **що держави не повинні криміналізувати релігійні**

висловлювання, якщо вони безпосередньо не підбурюють до насильства, а Рабатський план дій передбачає шести етапний пороговий тест, який враховує (1) контекст заяви, (2) статус мовця, (3) намір налаштувати аудиторію проти цільової групи, (4) зміст заяви, (5) масштаби її поширення та (6) ймовірність шкоди, включаючи неминучість.

У доповіді Спеціального доповідача з питань свободи вираження поглядів щодо мови ненависті зазначалося, що «заохочення та захист права на свободу вираження поглядів повинні, однак, йти пліч-о-пліч із зусиллями щодо боротьби з нетерпимістю, дискримінацією та підбурюванням до ненависті», і закликав держави ретельно тлумачити та застосовувати свої закони для боротьби з мовою ненависті відповідно до міжнародних стандартів (A/67/357, пункти 75 та 76). Крім того, у своїй доповіді про мову ненависті в Інтернеті Спеціальний доповідач з питань свободи думки та її вираження закликала держави «активно розглядати та впроваджувати заходи належного управління, включаючи ті, що рекомендовані в резолюції Ради з прав людини 16/18 та Рабатському плані дій, для боротьби з мовою ненависті» (A/74/486, пункт 57 (с)).

Стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) гарантує право на свободу мирних зібрань. У ній зазначено, що «право на мирні зібрання визнається. На здійснення цього права не можуть бути накладені жодні обмеження, окрім тих, що встановлюються відповідно до закону та є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я чи моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб».

Щодо обмежень, які можуть бути накладені в інтересах національної безпеки, у загальному коментарі № 37 зазначено, що вони мають бути необхідними для збереження здатності держави захищати «існування нації, її територіальну цілісність або політичну незалежність від реальної загрози силою чи її застосування» (пункт 42).

Мирні зібрання повинні бути гарантовані та захищені незалежно від того, де вони відбуваються (на відкритому повітрі, в приміщенні, онлайн; у громадських та приватних місцях; або їх поєднанні), та незалежно від їхніх форм (демонстрації, протести, зустрічі, процесії, мітинги, сидячі страйки, акції зі свічками та флешмоби, кампанії громадянської непокори тощо), незалежно від того, чи є вони стаціонарними чи мобільними, та незалежно від їхнього наміру, оскільки зібрання можуть мати кілька різних цілей, таких як «вираження себе, висловлення позиції з певного питання, обмін ідеями (...), ствердження або підтвердження групової солідарності чи ідентичності (...), на додаток до таких цілей, служити іншим цілям, таким як розважальна, культурна, релігійна чи комерційна мета» (пункт 12), що включає богослужіння.

«Держави зобов'язані, наприклад, не забороняти, не обмежувати, не блокувати, не розганяти та не порушувати мирні зібрання без переконливого обґрунтування, а також не застосовувати санкції до учасників чи організаторів без законної причини» (пункт 23). Таким чином, зібрання можуть бути розігнані лише у виняткових випадках, а також якщо

зібрання більше не є мирним або «якщо є чіткі докази безпосередньої загрози серйозного насильства, яку неможливо обґрунтовано вирішити більш пропорційними заходами, такими як цілеспрямовані арешти» (пункт 85).

Стаття 22 МПГПП захищає право на свободу об'єднання з іншими. Резолюція Ради з прав людини 22/6 закликає держави забезпечити «існування процедур, що регулюють реєстрацію організацій громадянського суспільства, щоб вони були прозорими, доступними, недискримінаційними, швидкими та недорогими, передбачали можливість оскарження та уникнення необхідності перереєстрації відповідно до національного законодавства, а також відповідали міжнародному праву прав людини» (A/HRC/RES/22/6, пункт 8). Крім того, Спеціальний доповідач з питань права на свободу мирних зібрань та об'єднань зазначив, що:

[t] зупинення діяльності та примусовий розпуск об'єднання є найсуворішими видами обмежень свободи об'єднань. Як наслідок, це має бути можливим лише за наявності явної та безпосередньої небезпеки, що призведе до кричущого порушення національного законодавства, відповідно до міжнародного права прав людини. Воно має бути суворо пропорційним переслідуваній законній меті та використовуватися лише тоді, коли м'якших заходів буде недостатньо (A/HRC/20/27, пункт 75).

У статті 6 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань (Резолюція 36/55 1981 року) передбачено, що право на свободу думки, совісті, релігії чи переконань включає, серед іншого, свободу i) відправляти релігійні обряди або збиратися у зв'язку з релігією чи переконаннями, ii) створювати та утримувати місця для цих цілей, iii) виготовляти, купувати та використовувати в належному обсязі необхідні предмети та матеріали, пов'язані з обрядами чи звичаями релігії чи переконань. Таким чином, вона встановлює взаємозалежність з гарантією свободи зібрань та свободи пошуку, доступу та використання ресурсів, що є частиною права на свободу об'єднань. Як зазначено у звіті Спеціального доповідача з питань права на свободу мирних зібрань та об'єднань, держави не лише мають негативне зобов'язання утримуватися від неправомірного втручання у права на мирні зібрання та об'єднання, але й мають позитивне зобов'язання сприяти та захищати ці права відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини (A/HRC/17/27, пункт 66; та A/HRC/29/25/Add.1). Це означає забезпечення того, щоб права на свободу мирних зібрань та об'єднань користувалися всіма, без дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу (стаття 2 (1) МПГПП). Розглядаючи зобов'язання держав-учасниць Пакту, що впливають зі статті 21 МПГПП, Комітет з прав людини у своєму загальному коментарі № 37 зазначив, що якщо поведінка учасників зібрання є мирною, той факт, що певні вимоги внутрішнього законодавства щодо зібрання не були виконані його організаторами або учасниками, сам по собі не ставить учасників поза

сферою застосування захисту статті 21. Крім того, Комітет чітко заявив, що існує презумпція на користь того, щоб вважати зібрання мирними.

Стаття 10 МПГПП та стаття 3 ЄКПЛ гарантують захист від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, вимагаючи, щоб із затриманими поводитися з гідністю та повагою. ЄСПЛ у таких справах, як *Samoylova v. Russia* (2020), зазначив, що використання досудового ув'язнення як примусового заходу суперечить абсолютній забороні нелюдського поводження.

Право на справедливий суд, як зазначено у статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та статті 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), встановлює, що кожна особа, якій висунуто кримінальне звинувачення, має право на справедливий та публічний розгляд справи незалежним та неупередженим судом.

Право на власність гарантовано статтею 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ та статтею 17 Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ). У справі *Holy Monasteries v. Greece* (1994) ЄСПЛ постановив, що конфіскація релігійного майна без належної правової процедури порушує права власності.

Крім того, право на громадянство захищено статтею 15 ЗДПЛ та Конвенцією про скорочення безгромадянства 1961 року, що забороняє свавільне позбавлення громадянства. Рішення ЄСПЛ у справі *Ramadan v. Malta* (2016) вимагає, щоб позбавлення громадянства відбувалося за чіткими процедурами.

Відступ України від зобов'язань згідно зі статтею 4 МПГПП не звільняє її від зобов'язань щодо основних прав людини. Свобода релігії або переконань, закріплена у статті 18 МПГПП, залишається невідступною відповідно до статті 4(2) МПГПП навіть під час надзвичайного стану в державі, який загрожує життю нації та існування якого офіційно проголошено. У справі *Lawless v. Ireland* (1961) ЄСПЛ додатково уточнив, що **держави не можуть використовувати міркування безпеки для виправдання масштабних порушень основних прав.**

Насамкінець, ми наголошуємо, що будь-які заходи, вжиті для боротьби з насильницьким екстремізмом, повинні відповідати зобов'язанням держав за міжнародним правом, зокрема міжнародним правом прав людини, правом біженців та міжнародним гуманітарним правом¹. Держави повинні забезпечити, щоб заходи щодо збереження національної безпеки не перешкоджали роботі та безпеці осіб, груп та органів суспільства, які займаються просуванням та захистом прав людини (A/HRC/RES/22/6, пункт 10(a)).

¹ Security Council resolutions 1373 (2001), 1456 (2003), 1566 (2004), 1624 (2005), 2178 (2014), 2242 (2015), 2341 (2017), 2354 (2017), 2368 (2017), 2370 (2017), 2395 (2017) and 2396 (2017); Human Rights Council resolution 35/34; and General Assembly resolutions 49/60, 51/210, 72/123 and 72/180, among others.

